

DOSYA/DERLEME

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GÖÇ VE KADIN EMEĞİ: TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLAR ÖRNEĞİ*

Demet ÖZMEN YILMAZ**, Nihan CİĞERCİ ULUKAN***

"Arkadaşım Tülin'in bakıcısının Antalya'daki tatil köyünde bir saat ortadan kaybolmasına, işini gücünü bırakıp gidip göbek dansı kursu almasına kaç puan verirsiniz? Kardeşim dedi mısın, dansöz mü? Bu hareketleri yapabildiğine göre iyi kıvrıldığı bir gerçek, niye bir de üstüne kursa yazılıyorsun, anlamadım. Aynı kıvrak insan, ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi dalış kursuna da gitmek istemiş. Neymiş su altında nasıl nefes alınıyor çok merak ediyormuş. Büyük konuşmayayım ama ben o kadının kafasını dalış tüpü olmadan suya gömerim!"

Sibel Arna'nın 12 Haziran 2010 tarihli Hürriyet gazetesi köşe yazısından alıntıdır.

Özet

1980'li yıllar sonrasında uluslararası düzlemde sermayenin hareketliliğinin artmasına paralel olarak emek hareketliği de artış göstermiştir. Bu süreçte dünyada toplam 200 milyon göçmenin yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların göç etme nedenlerinin başlıca nedenleri bölgeler arası eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk, savaşlar ve mülksüzleşmedir. Diğer yandan Doğu Bloku'nun dağılması dünya ölçeğinde daha çok kadının göç hareketlerine katılmasında dönüm noktası olmuştur. Bu bölgede yaşayan birçok kadın ekonomik kriz sonrasında hayatta kalma stratejisiyle farklı ülkelere çalışmak amacıyla göç etmek zorunda kalmıştır. Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak görülen temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi işlerde ve tarım, turizm ve eğlence sektöründe yine kayıtdışı, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına maruz kalmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin de bu göç hareketlerinden etkilenmesine vurgu yaparak göçmen kadınların özellikle yoğun olarak çalıştıkları ev hizmetlerinde yaşam ve çalışma koşulları, göç süreçleri ve ilişki ağları, gelecekle ilgili beklentileri aktarılmaktadır. Göçmen kadınlar açısından yaşanan süreç ve koşulların hiç de kolay olmadığı ortadadır.

Anahtar Sözcükler: Göçmen kadın emeği, ev hizmetleri, ucuz emek, göç.

* Bu çalışma 4. Karaburun Bilim Kongresinde sunulan "Görünmeyen Hizmetkarlar: Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadın İşçiler" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

**Dr. Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, İktisat Bölümü

***Dr. Ordu Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Migration and Woman Labour in The Process of Globalization: The Example of Domestic Migrant Woman Worker in Turkey

Abstract

After the 1980's, labour mobility increased in paralel with capital mobility at the international level. In this period world's migrant population is 200 million and half of this population is women. The main reason why women migrate is cross-regional inequality, unemployment, poverty. After the collapse of old Eastern Bloc more women participated in migration movement and this was milestone of women migration. Because of economic crisis too many women who are living in this region obliged to work different countries for the survival strategy. According to social gender roles women usually work in cleaning, care work, agriculture, entertainment and tourism sectors with low wages, informel and bad working conditions. In this paper it is emphasized that Turkey is one of the country which imposed by this migration movement and also these migrant women work intensively in domestic work. Therefore, this paper points, in the context of domestic work, migrant women's living and working conditions, migration process, networks and future expectations.

Key words: Migrant women labour, household labour, cheap labour, migration

Giriş

2009 yılı İnsani Gelişme Raporunun ve Birleşmiş Millet Nüfus Fonunun sonuçlarına göre dünyada yaklaşık 200 milyondan fazla göçmen bulunmaktadır ve bunun %49'u kadınlardan oluşmaktadır. İlginç olan şudur ki son 50 yıl içinde kadınların göç hareketleri içindeki oranı hep sabit kalmıştır. Fakat sadece bu orana takılı kalmak arka plandaki gelişmeleri göz ardı etmek anlamına geliyor. Bir kere göç olgusu bilindiği gibi çok boyutlu nedenleri ve sonuçlarıyla farklı etkileri beraberinde getirmektedir. Göç hareketlerinin içinde işçi göçlerinden tutun da, transit göçler, düzensiz göçler, insan ticareti, zorunlu göçler gibi son 20 yılın dünya gündeminde yerini almış yeni biçimler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kadın göçlerini değerlendirirsek dramatik sonuçlarını da göz ardı edemeyiz. Örneğin dünyada yerinden edilmiş kişilerin %80'i kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Bir diğer örnek ise, dünyada insan ticareti mağduru 800 bin kişi mevcuttur bunun %80'i kadın ve kız çocuklarından oluşmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren kadınların ücretli emek gücüne kitlesel akınının onların çalışma hayatında daha fazla yer almasını sağlamasına rağmen, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadınlar ve erkekler

arasında yeni eşitsizlik biçimlerinin yaratılmasına neden olmuştur. "Evet kadınlara daha fazla iş vardır fakat bu işler çoğu zaman düşük ücretli, güvencesiz ve yarı zamanlıdır..." (Bilton ve diğerleri, 2009). Bu süreçte geçici, güvencesiz ve enformel çalışma biçimlerinin yaygınlaşması yoğun biçimde kadın emeğine dayanmaktadır.

1970'lerde yaşanan kriz sonrası sermaye birikim sürecinde yaşanan tıkanıklığı aşmak üzere "esnek birikim" rejiminin ekonomik yeniden yapılanmada anahtar kelime olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu süreçte üretimde ve emek piyasalarında yeniden yapılanma sürecinde sürekli istihdam yerini yarım zaman, geçici ve taşeron türü esnek istihdam biçimlerine bırakmıştır. Böylece sermaye, piyasa dalgalanmalarına, yoğunlaşan rekabetle, daralan kar marjlarıyla minimize edilen işgücü maliyetleriyle başa çıkmaktadır (Harvey, 2003).

Emek piyasalarının yeni yapısı kadınların ucuz emek rezervi olma konumunu daha da pekiştirmiştir. Yeni çalışma biçimleri kadınların yarı zamanlı olarak çalışmasını kolay hale getirmekte, taşeron, ev içi ve aile türü çalışma ve eve iş alma sistemlerinin yeniden yükselmesine izin vermektedir (Harvey, 2003).

Diğer yandan, 1980'li yıllar sonrasında uluslararası düzlemde sermayenin hareketliliğinin artmasına paralel olarak emek hareketliliği de artış göstermiştir. Üretim sürecinde görülen yeniden yapılanma ile sermayenin üretimi mekansal olarak emeğin daha ucuz olduğu bölgelere kaydırabilme yeteneğinin artması diğer yandan, göçmen işçilerin de sermayenin ayağına kadar gelip her türlü koşulu kabul edecek konumda olması, birikimin önündeki engellerin çoktan kalktığına habercisidir. Bu süreçte emeğin ucuz olduğu bölgelerde özellikle kadınlar zayıf konumları nedeniyle düşük ücret ve güvencesiz çalışma koşullarına alışmak durumdadır. Kadınlar göçmen olarak ise toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak görülen temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi işlerde ve tarım, turizm ve eğlence sektöründe kayıt dışı, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada kadınların göç hareketleri içindeki konumu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi kadınlar çoğu zaman hayatta kalma stratejisi ile birlikte göç hareketleri içine dahil olmakta ve bu süreçte düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve çeşitli istismarlara maruz kalan kesim olarak hem medyanın hem akademik çalışmaların hem de sivil toplum kuruluşlarının gündeminde sıkça yer almaktadır. Çalışmada özellikle göçmen kadınların yoğun çalışma biçimlerinden olan ev içi işlerdeki yaşam ve çalışma koşullarına mercek tutabilmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasının bulgularını paylaşacağız.

Göçlerin Kadınlaşması ve Değişen Teorik Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerde göç araştırmalarını incelediğimizde uzun bir süre kadın, göç etmeyen, erkek ise göç eden evine para yollayan bireyler olarak ele alınmıştır. Kısaca bu çalışmalarda toplumsal cinsiyet boyutu büyük ölçüde göz ardı edilmiş ve kadınlar bu süreçte "erkeği takip eden" olarak algılanmıştır. Erkek göç ettikten sonra eğer uygun ortam varsa kadını yanına almakta yoksa kadın çocuklarla beraber erkeğin gurbetten yolladığı para ile geçinmektedir. Bu yaklaşımın yetersiz olduğu

özellikle son dönemde "göçün kadınlaşması" tartışmalarında da bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Kadınların bu süreçte önemli roller üstlendiği ve çeşitli stratejilerle kendinin ve ailenin geçimini üstlendiği gözlemlenmektedir.

1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar göçmen kadınların sayısı 35 milyondan 85 milyona yükselmiş; dünyadaki göçmen nüfus içinde ise kadınların oranı %49'a çıkmıştır. Nüfus hareketleri içinde kadınların oranının artması sermayenin ucuz ve uysal emeğe olan talebinin artmasıyla paralel bir şekilde gelişmiştir. Literatürde uzun dönem hakim yaklaşım olan "erkek göç eder" son dönemlerde gerçekleştirilmiş feminist çalışmalarla yıkılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar kadınların da çok çeşitli nedenlerle göç hareketlerine katıldığını haber vermektedir (Simon ve Brettell, 1986; Phizackles, 1983; Moroksavic, 1984).

Kadınların göç etme nedenlerine bakıldığında 1990'lı yıllardan itibaren daha net bir şekilde görülmeye başlayan bölgeler arası eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk ve mülksüzleşme gelmektedir. Bu süreçte Doğu Bloku'nun yıkılması dünya ölçeğinde daha çok kadının göç hareketlerine katılmasında dönüm noktası olmuştur. 1989'da Doğu Bloku'nun dağılması neticesinde bu bölgede yaşayan birçok kadın yaşanan ekonomik kriz sonrasında hayatta kalma stratejisiyle farklı ülkelere çalışmak amacıyla göç etmek zorunda kalmıştır. Göç eden kadınların çoğunluğu eğitim düzeylerinin oldukça altında düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaya başlamışlardır. Kadınlar, genellikle geleneksel olarak toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ev hizmetlerinde, hizmet sektöründe, tarımda mevsimlik işlerde, turizm ve eğlence sektöründe yoğun olarak iş bulmaktadırlar. Bu süreçte Türkiye de özellikle Doğu Bloku ülkelerinden gelenlerin nüfus hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'ye eski Doğu Bloku ülkelerinden gelenlerin büyük bir kısmı ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu ülkelerde yaşanan ekonomik kaos ve yarattığı uzun dönemli işsizlik özellikle kadınları etkilemiş, çalışma amaçlı gelen birçok kadın Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bavul ticareti yapmak amacıyla gelen kadınların yanında, ev içi

hizmetlerde çalışmak ya da seks işçiliği gibi farklı nedenlerle gelen kadınlar hem emek piyasasının koşulları hem de Türkiye'de "yabancı kadın"a yönelik önyargılarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır (Kaşka, 2007). Özellikle yazılı ve görsel medyada yapılan yayınlar ve dolaşan söylentiler çoğu zaman bu önyargıların pekişmesine neden olmaktadır (Erder, 2000).

Geleneksel olarak göç alan bölgelerin başında gelen Batı Avrupa ve ABD'de uygulanan sıkı göç politikalarıyla birlikte göçü kontrol altına alma çabaları farklı göç biçimlerinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu süreçte göç araştırmalarında "düzenli", "düzensiz", "yaşa dışı", "insan ticareti" gibi yeni kavramların sıkça kullanıldığı gözlemlenmektedir. İşsizlik ve yoksulluk nedeniyle göç etmek zorunda kalan göçmenlerin mağduriyeti, sermaye için yeni kar alanının insan ticaretinin doğmasına neden olmaktadır. Bu süreçte daha fazla göçmen ve daha fazla kadın, insan ticaretinin konusu olmaya devam etmektedir. İnternet teknolojilerinin gelişmesi, cinsel hizmetlerin yaygınlaşması kadın bedeninin metalaşmasını hızlandırmış ve seks işçiliğinin küresel bir pazar haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle Doğu Bloku'nun dağılması süreciyle beraber daha fazla farklı etnik kökendeki kadın bu sektöre dahil olmuş ve böylelikle yabancı kadınlara olan talep artmıştır (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Seks işçisi olarak çalışan kadınların çalışma koşulları oldukça kötüdür. Birçok seks işçisi kadın cinsel, fiziksel ya da psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Diğer yandan göçmen seks işçileri için yaşanan koşullar daha da kötüleşmektedir. Göç ettikleri ülkenin dilini bilmemeleri, herhangi bir sosyal korunmadan yoksun olmaları istismara açık bir yaşamı sürdürmelerine neden olmaktadır. Göçmen seks işçilerine toplumda bulunan önyargılar da eklenince çoğu zaman aracılardan ve polislerin şiddetiyle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kadınlar bu durumda her türlü haktan yoksun olarak köle gibi çalışmak zorundadırlar (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Erder ve Kaşka'nın 2003 yılında Türkiye'deki düzensiz göç ve kadın ticareti üzerine gerçekleştirdiği araştırmada Türkiye'nin kadın ticareti konusunda ana ülkelerden biri olduğu ve

Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan gelen kadınların fuhuş sektöründe çalışmak üzere Türkiye'ye geldiğini belirtmişlerdir (Erder ve Kaşka, 2003).

Ücretli Ev İşleri ve Göçmen Kadınlar

Sanayileşme ile birlikte ücretli ev içi hizmetlerin ortadan kalkacağı ortaya atılmakla birlikte son 20-30 yıldaki gelişmeler bu düşünceyi doğrulamamaktadır. Dünya'da son yirmi yılda ücretli ev içi emeğine talep artmaktadır. Bu işgücünün büyük bir kısmı ise göçmen kadın emeğinden oluşmaktadır. Bu talebin birinci nedeni olarak özellikle Avrupa'da refah devleti uygulamalarına getirilen sınırlamalarla daha önce devlet tarafından karşılanan pek çok hizmetin piyasa koşulları içerisinde karşılanması gösterilebilir. Bu hizmetlerden en önemlisi bakım hizmeti denilen çocuk, hasta, yaşlı, özürü bakımının ücretli emek tarafından karşılanmasıdır. İkinci neden ise yaşanan demografik dönüşümdür. Batı'da ortalama yaşam süresinin uzaması, dolayısıyla yaşlı nüfusun artması ve Güney'de çocukların toplam nüfus içerisinde oranının artması ücretli ev içi hizmetlere talebin artmasına neden olmuştur (Acar-Savran, 2004). Üçüncü olarak ise, metropol ülkelerde giderek daha fazla orta sınıf kadının meslek sahibi olması ve bu grubun kesintisiz çalışma hayatı yaratma isteğidir. Dolayısıyla bu grup kadınlar ev ve bakım işleri için daha fazla zaman ayırmak istememekte ve bu işleri yapabilecek başka bir kadını talep etmektedir (Acar-Savran, 2004).

Anderson'un doğru bir yaklaşımla sorduğu iki soru ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadın işçiler üzerine gerçekleştirilecek araştırmalarda yol gösterici niteliktedir. Birinci soru; neden ücretli ev işçisine talep artmaktadır? İkinci soru ise, bu talep neden göçmen kadınlarla karşılanmaktadır? (Anderson, 2001).

Birinci soruyu hem talep eden hem de arz eden açısından değerlendirmek gerekmektedir. Talep eden açısından değerlendirme yapacak olursak öncelikle göçmen kadının ev içi hizmetinin niteliğinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Göçmen kadınlar genellikle yatılı olarak çalışmakta

ve bu durum günün her saati işverenlerine amade bir şekilde çalışmalarına neden olmaktadır. Günün her saati çalışmasına oranla göçmen kadınların aldıkları ücret ise oldukça düşüktür. Kısaca, işverenler için ucuz ve esnek işgücü olarak göçmen kadınlar tercih edilmektedirler. Göçmen kadınlar açısından ise, ev içi hizmetlerde çalışmaktan başka seçeneklerinin olmaması bu alanda yoğunlaşmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan, göçmen kadınların ülkeye giriş biçimleri de istihdam koşullarının ve çalışma ilişkilerinin belirlenmesinde önemli ölçüde etkilidir. Kadınlar giriş yaptıkları ülkenin göç politikaları doğrultusunda "düzenli" ve "düzensiz" göçmen olarak tanımlanabilmektedir. "Düzenli" göçmen ülkenin göç yasalarına uygun şekilde giriş yapan ve yaşayan göçmendir. "Düzensiz" göçmen ise, o ülkenin yasal düzenlemelerinin dışında ülkeye giriş yapan göçmendir. Ev içi hizmetlerde çalışan kadınlarının çoğunluğunun düzensiz göçmen olarak ülkeye giriş yapması ve bu konuları nedeniyle çalışma ve oturma izinlerinin olmaması onları işverenlerine daha bağımlı kılmaktadır. Kadınların yatılı olarak çalışmaları, yasal olmayan konuları nedeniyle toplum içindeki görünmezliklerini pekiştirmek için onları çalıştıkları evin içine hapsedmektedir. Yani yatılı olarak çalışan göçmen kadın yakalanma ve sınır dışı edilme korkusu içinde çoğu zaman çalıştığı evin sınırları dışına çıkmak istememektedir.

Son dönemlerde ücretli ev içi hizmetlere talep artmasına paralel olarak bu hizmetlerde çalışanların genellikle göçmen kadınlardan oluşmaya başladığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'da 1984 yılında tüm ev içi hizmetlerde çalışanların sadece %6'sı göçmen kadınlardan oluşurken 1987 yılında bu oran %52'ye sıçramıştır (Kaşka, 2007). Sermayenin küreselleşme dinamiklerinin bir parçası olarak göçlerle kadınlar esnek ve ucuz emek gücü olarak yeryüzüne dağılmaktadır (Acar-Savran, 2004). Bu çerçevede özellikle gelişmiş ülkelerde Latin Amerikalı, Filipinli, Afrikalı son dönemde ise Doğu Avrupalı kadınlar ev içi hizmetlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar (Kaşka, 2007).

Daha önce belirttiğimiz gibi, ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınların arasında Doğu Avrupalı

kadınlarının oranının artmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum özellikle soğuk savaş sonrası Doğu Bloku'nun dağılması neticesinde yaşanan ekonomik ve siyasal karışıklık nedeniyle bu ülkelerde yaşayan pek çok göçmenin Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok yerine göç ederek nüfus hareketliliği yaratması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Birçok ülkede göç politikaları çerçevesinde bu nüfusun temelli yerleşimi engellenmekle birlikte kısa süreli giriş çıkışların gerçekleşmesi için vize rejimlerinin esnetilmesi kısa süreli nüfus hareketlerinin de artmasını beraberinde getirmiştir. Kısaca bu nüfus hareketleri ister düzenli ister düzensiz, ister çalışma amaçlı, ister ticari amaçlı olsun 1989 sonrası sıkça gözlemlenmiştir (Morokvasic, 2006).

Tüm bu tartışmalardan yola çıkarak çalışmanın ilerleyen bölümünde ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların yaşadıkları deneyimleri aktarmak amacıyla Türkmenistan ve Özbekistan uyruklu 10 ev işçisi kadınla gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerin bulgularını paylaşmak yerinde olacaktır.¹ Bu bağlamda kadınların göç süreci, çalışma ve yaşam koşulları, ilişki ağları, sorunları ve gelecek ile ilgili beklentileri aktarılmaya çalışılacaktır.

Göçmen Kadınların Göç Süreci ve İlişki Ağları

Türkmenistan² ve Özbekistan, diğer Eski Doğu Bloku ülkelerinde olduğu gibi dağılıma sürecinden sonra ekonomik kriz ve uzun dönemli işsizlikle karşı karşıya kalmıştır. Bu ülkelerde yaşayanların pek çoğu çalışmak için başka ülkelere gitmek zorunda kalmışlardır. Yaşanan ekonomik kriz görüşme yaptığımız kadınların işsiz kalmasına ya da gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. "Aylık 70 \$'a iş bulabildiğimizde seviniyorduk" cümlesi bu ülkelerde yaşayanların karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz hakkında bilgi vermektedir. Görüşme yaptığımız kadınların hepsi sosyalist dönemdeki yaşamlarını güzel bir anı olarak akıllarında tuttıklarını belirtmişlerdir. Sosyalist dönemdeki hem sosyal hem ekonomik yönden yaşam standartlarına ulaşmanın artık imkansız olduğunu düşünmektedirler. Görüşme yaptığımız 46 yaşındaki Türkmenistanlı kadın sosyalist

dönem sonrası yaşadıkları süreci şu şekilde aktarmaktadır³:

"Ben sosyalist dönemde Market Müdürüydüm. O zamanlar her şey devletindi. 1991'den sonra Market kapandı. Uzunca bir süre işsiz kaldık. Hiçbir iş yoktu. Bu arada dikiş diktik, pazarda meyve sattık. Karnımızı doyurmaya çalıştık".

Sosyalist dönem sonrasında en önemli toplumsal sonuçlarından biri de görüşme yaptığımız kadınların belirttiği, çoğu erkeklerin işsizlik nedeniyle eroin'e başlamasıdır. Görüştüğümüz kadınlar, birçok kadının bu sebeple kocasından ayrı yaşadığı ya da boşandığını belirtmişlerdir. Bu durum aynı zamanda çocukların geçimini sağlama yükünü kadına devretmektedir. Kadınlar ise geliştirdikleri hayata tutunma stratejileri ile ev hizmetlerinde çalışan işçi talep eden ülkelerde çalışma ve ailenin geçimini sağlama yoluna gitmektedir. Kadınlar bazen sadece kendi çocuklarının geçimiyle değil ama ailede bulunan diğer fertlerin çocukları ile de ilgilenmek durumunda kalmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz otuz iki yaşındaki Özbek kadının yaşadığı deneyim bu durumu özetlemektedir⁴:

Ben on dört yaşında babamın zoruyla evlendim. Çok okumak isterdim ama ortaokula kadar okuyabildim. Bundan yedi sene önce de eşimden ayrıldım. Eroin kullanıyor ve satıyordu; dayanamadım. Ardından ablamın kocası öldü. Üç çocuğu vardı. Ama ablam hiçbir zaman çocuklarına bakmadı, istemedi. Sonra çocuklarını terk etti. Altı yıl önce Türkiye'ye gelmiş. Bir daha görmedik. Ben şimdi onun çocuklarına da bakmak durumundayım. Kısaca dört çocuğa bakıyorum. Onları kesinlikle bırakamam. Onların hiçbir suçu yok."

Göçmen kadınların çalışmaya karar verip Türkiye'ye gelmeleri yaşadıkları ekonomik krizin dışında özellikle çevrelerindeki akraba, tanıdık, komşunun daha önce Türkiye'ye gelmesi ve bu deneyimi paylaşmasıdır. Türkiye hakkında ön bilgi sahibi olan kadınlar çoğu zaman yanlarında tanıdıkları ile Türkiye'ye gelmektedir. Türkiye hakkında az çok bilgi sahibi olan kadınların geliş

sürecinin dışında iş bulmada da tanıdık/akraba/komşu oldukça etkilidir.

Görüşme yaptığımız kadınlar uçakla gelmeyi tercih etmiş ve hepsi de 400 dolar civarında yol masrafı ödemişlerdir. Kadınların geliş sürecinde yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri vize süredir. 2007 yılına kadar Türkiye- Türkmenistan arasındaki antlaşmaya göre bir aylık turist vizesi alınırken; 2007 yılında yapılan bir antlaşma ile Türkmenistan dahil olmak üzere Azerbaycan, Moğolistan, Özbekistan, Tacikistan vatandaşları için Türkiye'ye girişlerinde azami 30 gün süreli turistik amaçlı seyahatlerinde vize muafiyeti getirilmiştir. Görüşme yaptığımız kadınların sıkça dile getirdiği, bu sürenin yetersiz olduğudur. Vize sürelerinin aşılması nedeniyle birçok kadın ceza ödemek zorunda kaldığını, bir sonraki girişlerinde problemle karşılaştıklarını belirtmiştir. "Bizim en büyük istediğimiz bu vize probleminin çözülmesi" demişlerdir.

Görüşme yaptığımız kadınların Türkiye'ye ilk geliş tarihleri 2000 sonrasıdır. Kadınlardan Türkiye'ye en erken giriş yapan 2003 yılında, en geç giriş yapan ise 2009 yılının ilk aylarında giriş yapmışlardır. Kadınların 2000 sonrasında yoğunlaşmalarının bir nedeni olarak Türkmenistan ve Özbekistan'da görülen 2001 krizi ve yarattığı ekonomik ve toplumsal karışıklığın kadınların başka ülkelerde iş aramasına neden olduğudur. Nitekim kadınlar kriz nedeniyle Türkmenistan ve Özbekistan'da hiçbir işin olmadığını, başka çareleri kalmadığı için çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Göçmen Kadınların Çalışma Koşulları

Eğitim düzeyi bireylerin emek piyasasındaki konumlarını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Göçmen kadınların çalışma deneyimleri ve koşullarını aktarırken eğitim düzeyleri hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Görüşme yaptığımız on kadından altısının lise mezunu, ikisinin ortaokul, ikisinin de üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla görüşme yaptığımız kadınların %60'ı lise mezunudur. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli unsurlardan biri Eski Doğu Bloku ülkelerinde

etkin mesleki eğitim sisteminin varlığı ve lise eğitiminin zorunlu olmasıdır.

Göçmen kadınların çalışma hayatlarıyla ilgili bir diğer önemli nokta ise iş bulmada kullandıkları kanallardır. Genellikle kadınların ilk gelişlerinde iş problemini daha Türkiye'ye gelmeden çözdükleri saptanmıştır. Çoğunlukla akraba/tanıdık/arkadaş aracılığıyla söylenen işlerde çalıştıkları, böylece Türkiye'de iş arama zahmetinden kurtuldukları belirlenmiştir. Bazen tanıdıklarla bulunan işler için kadınların bedel ödediği görüşmelerimizde vurgulanmıştır. "Arkadaşımın arkadaşı bana iş bulmada yardım etti. İşe başlayınca parasını ödeyeceğim". Diğer iş bulma kanalı ise, son zamanlarda yaygınlaşan özel istihdam bürosudur. Özel istihdam bürosunun gittikçe yaygınlaşması, göçmen kadınların güçsüz konularından yararlanan ve bu süreçte kendine yeni kar alanı yaratmış kuruluşların artması anlamına gelmektedir. Bu büroların özellikle çalışma izni olmayan, ev hizmetlerinde çalışacak göçmen kadınlara iş bulması yasal değildir. Fakat büroların yasadışı olarak, hem ev işçisi talep edenlerden hem de göçmen kadınlardan ücret talep ettiği bilinmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların hepsi büronun ilk maaşlarının %30'unu istediğini belirtmişlerdir. Diğer yandan kadınların özel istihdam bürosunu kendi kanallarıyla iş bulma ümitleri kalmadığı zaman tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Görüşme yaptığımız göçmen kadınlar, büronun güvenilir olmasının önemli olduğunu, çünkü bazı büroların iş bulma vaadiyle kadınların paralarını aldıklarını belirtmişlerdir.

Bir diğer önemli husus ise, kadınların kriz döneminde iş bulmakta zorlandığıdır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınlar ve özel istihdam bürosu yetkilileri krizde işlerin azaldığını belirtmektedir. Nitekim özel istihdam bürosundaki gözlemlerimiz bu durumu doğrulamaktaydı. Büroda sabahtan akşama kadar iş bekleyen kadınların sayısı azımsanacak düzeyde değildi.

Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların dokuzu yatılı olarak çalışmakta, sadece bir tanesi gündelikçi olarak çalışmaktadır. Gündelikçi olarak çalışan kadın

kocasıyla beraber Türkiye'de çalışmaktadır ve kendilerine kiralık ev tutmuşlardır. Bu kadın yaşam koşulları nedeniyle yatılı çalışmayı tercih etmemektedir.

Yatılı olarak çalışan kadınların esnek bir şekilde çalıştığı anlaşılmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz iki kadın ise, yaptıkları işe göre sadece çocuk bakımı veya yaşlı bakımı ile ilgilenmiştir. Diğer görüşmeciler, çocuk ya da hasta bakımının yanında temizlik, yemek, ütü alışverişi gibi evin tüm işleri ile ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Bir görüşmeci kadın yaptığı işin yoğunluğunu şöyle dile getirmektedir: "İlaçlarını veriyorum, temizlik yapıyorum, yemek, ütü her şeyi yapıyorum. Ev sahibi uyumadan uyumuyorum". Sadece çocuk bakımı ve yaşlı bakımı ile ilgilenen kadınların ise diğer yatılı çalışan kadınlara göre daha az iş yoğunluğu vardır. Bu kadınlar evin diğer işleri için eve gündelikçi kadın geldiğini belirtmişlerdir.

Kadınların işten ayrılma nedenlerinin başında özellikle yaşlı bakımı ile ilgilenenlerin baktıkları kişinin ölmesi, çocuk bakımı ile ilgilenenlerin ise işverenlerinin başka bir ülkeye taşınması gelmektedir. Ancak kadınların işlerinden ayrılması işverenlerinin kendilerine kötü davranışlarda bulunması sonucu da gerçekleşmektedir. Görüşme yaptığımız göçmen kadınların üçü özellikle, ev sahibinin huysuz olması nedeniyle Türkiye'deki çalışma hayatlarında bir defa iş bırakmışlardır.

Kadınların aldıkları ücretleri incelediğimizde aslında piyasada ortalama bir ücret düzeyinin olduğu söylenebilir. Buna göre, görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz 2009 yılında Türkiye'ye yeni gelmiş, iş deneyimi olmayan ve Türkçe bilmeyen bir kadının 400 dolar civarında ücret aldığı, ücretin Türkiye'de çalışılan yıllar, Türkçe bilgisi ve referanslarla arttığı, 600 dolara kadar çıktığı vurgulanmıştır. Ancak krizde ücretlerin pek artmadığı da belirtilmiştir. Ayrıca görüşme yaptığımız kadınların hepsi izin ücreti olarak 20 TL almaktadırlar.

Ev işçisi göçmen kadınlarla gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde "çalışma izni" almayı tercih etmedikleri ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi 2003 yılında

yürürlüğe giren "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında" kanun çerçevesinde belirli sektörler ve iş kolunda çalışan yabancılar artık Çalışma Bakanlığı'ndan izin almak zorundadır. Türkiye'de çalışmak isteyen yabancılar Çalışma Bakanlığı'na başvurarak eğer kanunda belirtilen şartları taşıyorlarsa izin alabilmektedirler. Ancak görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınlar çalışma izni almanın uzun ve yorucu bir prosedür olması ve diğer yandan da masraflı olması nedeniyle çalışma izni almak istemediklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan, kadının çalışma izni alması işverenin istediğine de bağlıdır. İşveren çalışma izni olan kadına sigortalılığı için belli oranda prim yatırmak zorundadır. Bu durum pek çok işveren için ekstra masraf anlamına gelmekte, işverenler hiçbir yükümlülük altına girmek istemediklerinden işveren tarafından ödenmesi gereken tutarların da kadınlar tarafından ödenmesinin beklendiği vurgulanmıştır.

Göçmen Kadınların Gelecek ile İlgili Beklentileri

Görüşme gerçekleştirdiğimiz göçmen kadınların gelecekle ilgili beklentileri, genellikle çalışmak için gittikleri ülkeye göç edip kalıcı yerleşme şeklinde değil de yaşadığı ülkedeki yaşam koşullarını düzene koyana kadar gidiş gelişlerle hareketlilik içinde kalmaktır. Bu şekilde kadınlar için göç hayat biçimi haline gelmektedir. Kadınların yaşadığı ülkeden kısa süreli ayrılışları aynı zamanda yaşadığı ülkede kalmasını sağlayacak strateji olarak görülebilir (Moroksavic, 2006). Bu bağlamda, görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların çoğunluğu aynı yaşam biçimi söz konusudur: Türkiye'ye gidiş gelişler yapıp ülkelerine kalıcı olarak dönmek. Görüşme gerçekleştirdiğimiz dokuz kadın para biriktirip ülkelerine dönmeyi düşünürken bir kadın Türkiye'de yerleşmeyi hayal etmektedir. Kadınlar kendi ülkelerinde ev almak, dükkan açmak ve çocuklarını okutmak gibi beklentilere sahiplerdir. Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşmek hayali olan bir kadın bu düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir⁵:

"Ablam bir Türk'le evli, Adana'da bir köyde yaşıyor. Ben de onların yanına gelmek istiyorum. Niştem daha sonra İstanbul'a gelecek, bana da

ikamet izni alacaklar. Zaten son dönemde Özbeklere daha kolay ikamet izni veriyorlarmış. Sonra da çocuklarımı getirmek istiyorum. Onların Türkiye'de okumasını istiyorum."

Sonuç

1970'li yıllarda yaşanan kriz sonrasında uygulamaya konan ekonomik politikalarla birlikte emeğin metalaşma süreci daha da hızlanmış ve bu süreçte en büyük sarsıntıyı kadınlar yaşamıştır. Sermayenin maliyetleri en aza indirip karları en çoklaştırma isteğinin en önemli sonucu emek maliyetlerinin düşürülmesi olmuştur. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle kadınların erkeklere göre emek piyasasındaki ikincil konumu işverenlerin ucuz, esnek ve uysal emek olarak kadınları daha fazla tercih etmesine neden olmuştur. Diğer yandan 1980'li yıllar sonrasında küresel ölçekte sermaye hareketliliğinin artması emek hareketliliğinin de artmasını beraberinde getirmiş ve bu süreçte daha fazla korunmasız ve ucuz emek dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Artık sermaye için her an elinin altında bulunabilecek göçmen işçiler vardır ve bu göçmenlerin yarısı kadındır.

1989'da doğu Bloku'nun dağılması sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal krizler daha fazla yoksul ve işsiz kitleler yaratırken, bu dönemde en büyük yarayı kadınlar almıştır. Kadınlar bu sorunlarla baş etmek, ailelerine bakabilmek ve hatta hayatta kalabilmek için görece gelişmiş ülkelere göç ederek, çok farklı sektörlerde işverenlerin dayattığı koşullarda çalışmak zorunda kalmışlardır. Kadınların çalıştıkları sektörlerin başında fuhuş ve ev hizmetleri gelmektedir. Son dönemde küresel ölçekte bu sektörlerde çalışanlara yönelik taleplerin artması kadınların bu sektörlerle yönelmesine neden olmaktadır. Fuhuş sektöründe çalışan kadınlar özellikle daha fazla istismarla karşılaşmakta, kölelik koşullarında hayatlarını sürdürmektedirler.

Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlara yönelik araştırmamızda ise gerçekleştirdiğimiz görüşmeler çerçevesinde kadınların zor koşullarda hayatlarını sürdürmek zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte kadınların hayatta kalma stratejisi olarak pek çok zor koşulu göze aldığı

belirlenmiştir. Kadınların ev hizmetlerinde çalışmak için turist vizesiyle giriş yaptıktan sonra vize süresinin geçmesi ile birlikte "kaçak göçmen" haline gelmesi, onları, işverenlerin karşısında güçsüz bırakmakta çoğu zaman işverenin dayattığı koşulları kabullenmek durumunda bırakmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların birçoğu çocuklarına bakma ve okutmak için bu tür bir işe katlandıklarını belirtmişlerdir.

Diğer yandan, belirtilmesi gereken bir husus ise, kadınların çalışma izinleri konusudur. Yasal düzenlemelerin çoğu zaman enformel olanı formel hale getirmek değil de enformel şekilde devam etmesi sağlayıcı nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. Kaldı ki, yasal düzenlemelerin sihirli değnek değmiş gibi ev hizmetlerinde çalışan kadınların bütün sorunlarını çözücü bir nitelik taşıması beklenmemelidir. Ev hizmetlerinde çalışan kadınların yasal düzenlemeler dışında alternatif örgütlenmelerle ucuz, esnek ve güçsüz konumlarından kurtulmaları için yol açılabilir. Birçok Avrupa ülkesinde ev hizmetlerinde çalışan kadınlara yönelik olarak sendikal örgütlenmenin yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye bağlamında ise DİSK'e bağlı Genel-İş sendikasında ev hizmetlerinde çalışan kadınların örgütlenme girişimi ve aynı zamanda göçmen kadınların da sendikaya üye olabileceği olanağı umut verici gelişmeler olarak görülmelidir.

DİPNOTLAR

1. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların sekizi Türkmen, ikisi Özbek'tir
2. IMF'nin World Economic Outlook Database' e göre 2006 yılında Türkmenistan'da kişi başına düşen geyri safi milli hasıla 3888,6 ve nüfusun %44'ü günlük 2 doların altında gelir elde etmektedir.
3. Bu görüşme 22 Haziran 2009 tarihinde 46 yaşındaki Türkmen kadın ile gerçekleştirilmiştir.
4. Bu görüşme 23 Haziran 2009 tarihinde 32 yaşındaki Özbek kadın ile gerçekleşmiştir.
5. Bu görüşme 23 Haziran 2009 tarihinde 32 yaşındaki Özbek kadınla gerçekleşmiştir.

KAYNAKLAR

- Acar-Savran, G.** (2004). *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Yay.
- Aksu, A.** (2005). *Kadınların Sınıfı. Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yay.
- Anderson, B.** (2000). *Doing The Dirty Work. The Global Politics of Domestic Labor*, London: Zed Books.
- Bilton, T. ve diğerleri.** (2009). *Sosyoloji. Siyasal Yayınevi.*
- Erder, S.** (2000). "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye Göç Alan Ülke mi?", F.Atacan, ve diğerleri. (der.) içinde, *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erder S., Kaşka S.** (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*, IOM.
- Harvey, D.** (2003). *Postmoderliğin Durumu*, İstanbul: Metis Yayınları
- Kaşka, S.** (2007). *Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar*, A.Arı (Der.), içinde *Türkiye'de Yabancı İşçiler*, İstanbul: Der Yayınları.
- Kaşka, S.** (2009). *The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers*, in A. İçduygu ve K. Kirişçi, (Eds.), *Land of Diverse Migrations*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üni.
- Morokvasic, M.** (2004). *Settled in Mobility: Engendering Post-Wall Migration in Europe*, *Feminist Review*, 77 : 7-25.
- Morokvasic, M.** (2006). *Crossing Borders and Shifting Boundaries of Belonging in Post-Wall Europe. A Gender Lens*" in: Ariane BerthoinAntal & Sigrid Quack (Eds), *Renzüberschreitungen - Grenzziehungen. Implikationen für Innovation und Identität*, Berlin- Sigma 2006, :47-72.
- Morokvasic, M.** (1984). *Birds of Passage are Also Women*. *International Migration Review*, 18, 889-907.
- Phizacklea, A.** (1983). *One Way Ticket: Migration and Female Labor*, Boston: Routledge and Kegan.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç., Kalfa A.** (2009). *Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri*, *Feminist Eleştiri*, 1 (2): 13-25.
- Simon, R.J. and C. Brettell.** (1986), *Immigrant Women: An Introduction*, in *International Migration: The Female Experience*, R. Simon and C. Brettell. (Eds.), Totowa, New Jersey: Rowman and Allanheld: 3-20.